

Gevallen grootmachten. Van het Akkadische rijk tot de Verenigde Staten.

Robert Duthoy

De ondergang en/of het einde van grootmachten is een thema dat niet alleen historisch geïnteresseerden maar ook een breder publiek altijd heeft gefascineerd. Niet in het minst omdat men hoopte daaruit lessen te kunnen trekken met betrekking tot wat de toekomst in petto heeft voor de eigentijdse grootmachten. Er kunnen dan ook boekenrekken gevuld worden met publicaties over dit thema. In de meeste gevallen gaat het om studies die zich beperken tot het verval en het einde van één welbepaalde grootmacht. In de westerse geschiedschrijving scoort het einde van het westromeinse rijk daarbij wel het hoogst. Comparatieve studies waarin de teloorgang van meerdere grootmachten wordt bestudeerd met de bedoeling daaruit constanten en volgens sommigen zelfs wetmatigheden af te leiden zijn daarentegen zeldzaam. Ze veronderstellen immers dat de auteurs van dergelijke studies beslagen zijn op een breed domein dat meerdere periodes en cultuurgebieden omvat. En dergelijke historici zijn in deze tijd van voortschrijdende en doorgedreven specialisatie rari nantes in gurgite vasto.

Daarom is dit nieuwe boek van Dick Harrison bijzonder welkom. Sedert van hem in 2018 voor het eerst een van zijn vele oorspronkelijk in het Zweeds geschreven werken in het Nederlands werd vertaald is dit het tiende boek waarvan een Nederlandse vertaling verschijnt. Wanneer men de titels van die boeken overloopt dan blijkt onmiddellijk dat het onderzoeksgebied van deze Zweed, die aan de universiteit van Lund geschiedenis doceert, zeer breed is. Twee van deze boeken, respectievelijk over de geschiedenis van de slavernij en over de geschiedenis van Europa van 375 tot 800, heb ik al besproken en ik kon daarbij vaststellen dat de auteur deze onderwerpen op een voortreffelijke wijze had behandeld. In beide gevallen ging het niet om wetenschappelijk-erudiete studies bestemd voor vakhistorici en gebaseerd op origineel bronnenonderzoek maar om werken geschreven voor een breder publiek met historische interesse. Zij getuigen van het onmiskenbare talent van Dick Harrison om de resultaten van de uitgebreide wetenschappelijke vakliteratuur over een onderwerp niet alleen op een wetenschappelijk verantwoorde manier voor een breder publiek toegankelijk te maken maar dat ook op een boeiende en vlot leesbare wijze te verwoorden.

Ook in dit nieuwe boek vinden we deze essentiële kwaliteiten van vulgarisatie op een hoog niveau terug. De auteur heeft zich andermaal grondig gedocumenteerd en de resultaten van zijn literatuuronderzoek verwerkt in een boeiend en vlot geschreven exposé. Hij is zich daarbij terdege bewust van de beperkingen van zijn onderneming en schrijft dienaangaande (blz. 16): 'Dit boek is veel te klein om recht te doen aan de enorme onderzoeksliteratuur en om verrijkende conclusies te trekken over waarom wereldrijken falen. Niettemin benadrukt hij onmiddellijk daarop het belang van een comparatieve studie door te stellen dat 'de gevallen rijken er baat bij hebben als ze met elkaar worden

vergeleken en dat de vergelijking ons vooruit kan helpen. Ondanks de grote culturele verschillen tussen de rijken werden ze in stand gehouden door mensen met vergelijkbare ambities en visiesOp bepaalde belangrijke punten lijken de Imperiumbouwer en de Imperiumvernietiger op elkaar, ongeacht waar hij of zij op aarde optreedt.' Met deze laatste zin heeft Harrison meteen aangegeven dat hij niet alleen aandacht zal besteden aan de ondergang maar ook, aan de opbouw van wereldrijken.

Het boek omvat zeven hoofdstukken waarin een hele reeks imperia de revue passeren. Telkens analyseert de auteur voor ieder van deze grootmachten 'hoe de opbouw van het rijk verliep, in welke omstandigheden dit gebeurde, welke factoren tot het succes hebben bijgedragen en hoe men erin slaagde in het ene geval kortstondig, in het andere geval voor eeuwen, het rijk in stand te houden' Vervolgens beschrijft hij hoe die grootmacht aftakelde en uiteindelijk ten val kwam. Uiteraard kan er binnen het bestek van een boekbespreking geen sprake zijn van een zelfs maar summiere samenvatting van het exposé. Om de lezer niettemin enig idee te geven van de rijke en diverse inhoud van het boek lijst ik dan maar de grootmachten op die door Harrison worden besproken: Akkadiërs, Minoërs, Assyriërs, Babyloniërs, het Perzische rijk, het oude Egypte, het Romeinse rijk, de kortstondige rijken van India, de Zuidoost-Aziatische grootmachten, de Chinese imperia, het Mongoolse rijk, enkele regionale grootmachten in prekoloniaal Afrika, het Mayavolk, de Islamitische rijken (Omajjaden, Abbasiden, Ottomanen, Safasieden, Mogols), het Karolingische rijk, het Heilig Roomse Rijk, Zweden, Rusland, het Napoleontische rijk, de Duitse Rijken en tenslotte de mondiale grootmachten (het Britse Rijk, het Sovjetimperium en de Amerikaanse hegemonie).

In het zevende en laatste hoofdstuk (Lessen uit het verleden) vraagt Harrison zich af of er uit de beschrijvingen van opkomst en verval in de voorgaande hoofdstukken lessen kunnen worden getrokken. Vooreerst formuleert hij enkele kritische bedenkingen tegen een vaak naar voor gebrachte stelling dat er een oorzakelijk verband zou kunnen worden aangetoond tussen morele decadentie en de ondergang van een Rijk. Volgens Harrison kan men daarentegen wel met zekerheid zeggen dat alle Rijken uiteindelijk gebaseerd zijn op militaire macht en op de wil om deze te gebruiken om een imperium uit te breiden en te consolideren. De militaire macht moet gelijke tred houden met de technologie en met het collectieve oorlogszuchtige potentieel van de buurlanden. Zolang de imperia de hulpbronnen beheersen die het mogelijk maken de militaire controle te behouden, zullen ze niet ten gronde gaan. De meerderheid van alle gevallen Rijken ging alleen ten onder omdat de vijanden sterker waren of werden. De oorzakelijke verbanden kunnen weliswaar soms complexer geweest zijn, maar altijd is het gebrek aan pragmatisme en aanpasbaarheid doorslaggevend destructief geweest. Andere vaak naar voor geschoven interpretaties in de populaire zowel als in de onderzoeksliteratuur zoals het luxueuze en verspilzieke leven van de heersers, religieuze revoluties, plagen met nefaste gevolgen voor de demografie en ernstige klimaatverstoringen zijn weinig meer dan tijdgebonden hypothesen. Harrison wijst erop dat Rijken die daarmee af te rekenen hadden dankzij hun militaire potentieel nog honderden jaren konden overleven.

Een tweede les is volgens de auteur dat geschiedenis vaak wordt bepaald door een klein aantal mensen, door charismatische figuren maar dat daarin ook de achilleshiel van imperia te vinden is. Schiet deze charismatische figuur op een bepaald ogenblik te kort of krijgt hij een minder charismatische opvolger dan heeft dit direct nefaste gevolgen voor zijn imperium.

Maar de laatste les is dat de geschiedenis van grootmachten onvoorspelbaar is. En de auteur besluit zijn betoog als volgt: 'Ondanks alle lessen die we kunnen trekken uit de geschiedenis van de val van oude en moderne imperia, is het dus onmogelijk om deze kennis te gebruiken als een kristallen bol voor de waarzeggerij. We weten zeker welke strategieën, tactieken en methoden de bouwers en instandhouders van een imperium doorgaans gebruiken, en ook welke variabelen waarschijnlijk in de toekomstige wereldpolitiek van doorslaggevend belang zullen zijn. Maar vanaf daar, naar de vraag of de dominanten van morgen de Russische of Chinese supermachten zijn, of dat het, ondanks alle moeilijkheden, mogelijk is om een stabiel imperium op democratische wijze op te bouwen, is het nog een hele stap'.

Het boek wordt besloten met een selectieve maar niettemin uitgebreide (blz. 380-407) systematische bibliografie, een lijst van rijken die in het boek worden genoemd maar niet beperkt is tot de rijken die uitvoerig worden behandeld (blz. 408-415) en een register (blz. 416-431). Voor historisch belangstellenden beslist een aanrader, niet in het minst omdat in het boek ook imperia ter sprake komen die in het geschiedenisonderricht zelden of nooit aan bod komen.

Dick Harrison (2024). Gevallen grootmachten. Van het Akkadische rijk tot de Verenigde Staten. Utrecht, Omniboek 2024. 431 blz. 39,99 euro.